

Робота Чуйко Настасії Вадимівни

**Концепція перетворення наукового знання у філософських студіях
П. В. Копніна**

Шифр роботи – «Ідея»

Зміст:

Вступ.....	3
Розділ 1. Філософський здобуток П.В. Копніна.....	5
Розділ 2. Місце поняття «ідея» у філософських студіях Копніна.....	12
Висновки.....	21
Використана література.....	24
Анотація.....	26

Вступ

Актуальність. Відомий вплив філософських студій В. П. Копніна на поступ київської філософської школи та філософської думки в Україні сьогодні вимагає аналізу незаангажованого традиціями та стилем марксистського способу філософування. Таке завдання має здійснюватися новим поколінням філософів, сформованим у межах постмарксистського періоду.

Також треба зазначити, що орієнтація студій П. В. Копніна на дослідження процесу наукового дослідження вважається і сьогодні актуальним. Ця актуальність полягає також в тому, що практично всі проблеми, які освітлюються Копніним, у свій час отримали принципово нового звучання у порівнянні з трактуваннями в тогочасній літературі.

Мета дослідження: прояснити значення поняття «ідея» у філософських студіях П. В. Копніна.

Завдання:

1. Дослідити поняття «ідея» як структурну одиницю мислення;
2. Продемонструвати, що філософські студії Копніна є спробами виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методи: історичної реконструкції, порівняльного аналізу, контекст аналізу, реконструюючої рефлексії (С. В. Руденко).

Загальна характеристика роботи. Об'єктом даного дослідження є філософські студії П. В. Копніна, предметом – поняття «ідея». Робочою гіпотезою розвідки є наступна думка: філософські студії П. В. Копніна були спробами виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму.

Щодо дослідженості даної теми варто зазначити наступне. У період перебудови, а потім під час катастрофи соціалізму в СРСР і становлення капіталізму в колишніх радянських республіках, ідеї П. В. Копніна виявилися на периферії наукової уваги. Лише в останні 10-15 років можна спостерігати поступове зростання інтересу до них. В університетах, де працював вчений, починають проводитись конференції та видаватись статті, присвячені спадщині даного філософа (І. Ф. Кононов, А. М. Конверського, А. Н. Лой, А. М. Попович,

В. Г. Табачковський, В. І Шинкарук, В. А. Лекторський та ін.). У Росії видана книга про Копніна, підготовлена за редакцією директора Інституту філософії НАН України академіка М. Поповича. Також праці Павла Васильовича Копніна привертають увагу китайських дослідників (Лі Шанде).

Досліджуючи філософські студії П. В. Копніна як спроби виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму було виявлено наступне. Вирішуючи завдання відновити авторитет філософських засад побудови соціалістичного суспільства в СРСР після відкритої критики практики його створення за часів культу особистості Сталіна, П. В. Копнін, очоливши філософський факультет КНУ ім. Т. Шевченка, започатковує нову традицію філософування, яка орієнтується на визначення наукових засад ставлення людини до дійсності.

Пропозиція розглядати науково-технічний прогрес як зв'язок людини з природою, а не з її суспільною організацією, дозволила витлумачити наукову ідею як врахування людиною законів, що презентуються описами повторюваних у явищах взаємозв'язків, при перетворенні суцього на належне. Осягаючи суще через належне, ідея як форма мислення за своєю суттю представляє стратегію перетворення знання у дійсність. Тобто ідея у Копніна постає умовою руху людини, суспільства до «дійсної історії» (за К. Марксом), яка дозволяє визначати людське існування за допомогою поняття «свобода». Тим самим пропозиція Гегеля визначати рух до свободи через «абсолютну ідею», що діє в історії через суспільні організації, замінюється на ідею організації людиною сил природи. Відповідно, суспільство може самовизначатися як досконале («ідеальне», «комунізм»).

Розділ 1. Філософський здобуток П.В. Копніна

Зміни у духовному житті радянського суспільства, які отримали назву «хрущовської відлиги», як відомо, поклала доповідь М. С. Хрущова на XX з'їзді КПРС (14-25 лютого 1956 р.). Розпочався перший етап критики «культу особи Сталіна і його наслідків». Для подолання «сталінських деформацій» соціалізму пропонувалося «повернутися до Леніна», тобто культ Сталіна замінювався культом Леніна з новим ідеологічним наповненням – «освяченням» ленінізмом хрущовських реформ. Були переглянуті основні ідеали: для розвитку суспільства таким став комунізм замість соціалізму, для розвитку держави – загальнонародна держава аж до комуністичного самоврядування замість диктатури пролетаріату, для розвитку особистості – виховання «активного будівника комунізму» замість теорії «гвинтиків» – людей як частинок маси.

Частина представників покоління «шістдесятників» вбачала «важіль» подолання стандартів філософствування в уточненні поняття «діалектичний спосіб мислення». Тому спалах інтересу до діалектичного способу мислення серед філософів-марксистів є однією з відмінних рис філософської атмосфери кінця 50-х – початку 60-х років. В Україні найбільш помітною фігурою, що презентує цю тенденцію, є П. В. Копнін [2].

Відомо, що Павло Васильович Копнін народився 27 січня 1922 р. у Раменському районі Московської області в селянській родині. Закінчивши середню школу, вступив на філософський факультет Московського інституту філософії, літератури та історії. Був учасник Великої Вітчизняної війни. 1945 р. вступив до аспірантури Московського педагогічного інституту, яку успішно закінчив 1947 р., захистивши кандидатську дисертацію за темою «Боротьба матеріалізму та ідеалізму в розвитку вчення про сутність судження» [1].

Після захисту дисертації працював співробітником кафедри філософії Академії суспільних наук, а потім – завідувачем кафедри філософії Томського університету. Перші роботи П. В. Копніна належали тій сфері філософії, яка в середньовічній традиції мала назву «логіка» і являла собою філософські коментарі до теорії понять, суджень і умовиводів. З 1947 р. по 1953 р. виходить низка його праць з проблем логіки та теорії пізнання, серед яких найвідомішими є: «Формально-логічна і діалектична підготовка питання», «Про деякі питання теорії судження», «Про логічні погляди М.В. Васильєва», «Про класифікацію суджень», «Елементарні закони логіки і їхнє значення». У співавторстві з професором І.М. Осиповим дослідник підготував до друку оригінальну роботу «Головні питання теорії діагнозу». У 1955 р. П.В. Копнін

захистив докторську дисертацію за темою «Форми мислення і їхня роль у теорії пізнання». Його роботи не були присвячені так званій «діалектичній логіці», це також були не варіанти логічних досліджень, паралельні або альтернативні сучасній формальній логіці. Загалом можна сказати, що інтереси Копніна були спрямовані на ті філософські перспективи, які відкриває вивчення пізнаючого мислення взагалі. В якійсь мірі думки філософа були орієнтовані на дослідження реального наукового процесу [12].

З 1958 р. починається київський період у житті та творчості вченого. Даний період стає визначальним для нього. Тут були написані його основні роботи: «Діалектика як логіка» (Київ, 1961), «Гіпотеза та пізнання дійсності» (Київ, 1962), «Ідея як форма мислення» (Київ, 1962) та «Вступ до марксистської гносеології» (Київ, 1968).

У 1958 р. П.В. Копнін очолює кафедру філософії Київського політехнічного інституту, а у 1959 – кафедру філософії Київського університету та починає читати курс теорії пізнання. Працюючи тут, вчений знаходить своїх перших прихильників серед студентів, аспірантів і молодих викладачів факультету, але водночас він контактує з філософською молоддю Інституту філософії, частиною київської філософської спільноти, окремих представників якої він навіть запрошує до себе в університет, мотивуючи це потребами «підвищення наукового потенціалу кафедри».

У 1961 році П.В. Копнін друкує книгу «Діалектика як логіка». У даній праці філософ відходить від загальноприйнятих положень: розділенню марксистської філософії на історичний та діалектичний матеріалізм він протиставляє ідею їх діалектичної тотожності, що визначається тим, що для того, щоб розкрити сутність і закономірності розвитку людського пізнання, треба зрозуміти місце пізнання в розвитку суспільства, розглянути пізнання як суспільно-історичний процес та виявити роль суспільної практики в теорії пізнання; виходячи з відомого положення Ф. Енгельса про те, що діалектика є наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, а також ленінського твердження, що діалектика, логіка і теорія пізнання суть одне і те ж, Копнін формулює власне розуміння предмету марксистської філософії як науки – «відношення мислення до буття»; обґрунтовує своє розуміння філософії як методу пізнання, розглядаючи її як діалектичну логіку. Таким чином, вже в першій своїй роботі радянський філософ починає кардинальний перегляд вихідних понять марксистської філософії, передовсім її предмету [14].

Копнін стає директором Інституту філософії АН УРСР у 1962 р. На цій посаді він перебуває по 1968 р. Прийшовши в Інститут філософії, вчений

починає з реорганізації його структури, переходу з відомчого на проблемний принцип [6]. Він ліквідує відділ діалектичного матеріалізму та створює на його місці відділ логіки наукового пізнання, при цьому замінює майже повністю керівництво наукових підрозділів, істотно оновлює їхній кадровий склад.

Протягом всієї своєї дослідницької, викладацької та науково-організаторської діяльності він прагнув осмислювати і обґрунтовувати роль марксистсько-ленінської філософії в розвитку науки і соціалістичній перебудові суспільного життя. Саме тому він високо цінував уміння вченого виділяти проблеми, які потребують з'ясування, вивчення або нових підходів. Вплив марксистсько-ленінської філософії на розвиток науки і соціальної практики багато в чому визначається, на його думку, відношенням до самої філософської теорії, характером висунутих проблем і рівнем пропонованих рішень. У наукових публікаціях і виступах він наполегливо доводив, що можливості такого впливу колосально зростають у міру збагачення і подальшого розвитку філософської теорії наукового пізнання [4, с. 6].

Захопившись ідеєю створення нового напрямку філософських досліджень – логіки наукового пізнання, яка, здавалося б, вельми далека від питань філософської гуманістики, П. Копнін, однак, не став прихильником протистояння між сцієнтистикою і гуманістикою, відчуваючи, навпаки, необхідність їх взаємодії. Це була, власне, кантівська установка «ставити все здобуте знання в зв'язок з мудрістю», тобто з «вищими цілями людства», – думка, висловлена щодо призначення філософії два століття назад, знайшла в наш час «друге дихання», визначивши спрямованість наукових пошуків філософів-шістдесятників [13].

У тому ж 1962 році виходить книга «Гіпотеза і пізнання дійсності». В даній праці були висловлені тези щодо характеристики гіпотези як форми розвитку науки та її ролі у розвитку знання, про роль практики у доведенні гіпотези. Копнін довів, що евристична цінність гіпотези полягає в тому, що в ній пов'язано раніше відоме з новим, шуканим через припущення, однак базу гіпотези становлять достовірні знання, які знаходяться в певному логічному зв'язку з ймовірними. Причому особливість об'єктивної істини, яку дає нам гіпотеза, полягає в тому, що в ній містяться положення, істинність яких обґрунтована до високого ступеня ймовірності (але не до достовірності). Однак, за визнанням відомого українського філософа М. В. Поповича, найцікавішим в даній праці є вибір гіпотези як основної характеристики науки:

«Справа в тому, що в марксизмі-ленінізмі не було гіпотез. Взагалі не було питань, а лише відповіді» [14].

В наступній книзі «Ідея як форма мислення» (1962 р.) Копнін висловлює таку думку: у якості форм мислення варто розглядати не лише судження і умовиводи, але і такі структурні одиниці, як гіпотези і ідеї. Особливість ідеї як форми мислення полягає в тому, що вона відображає не річ або властивість як вони існують, а розвиток речей у всіх їх зв'язках і опосередкуваннях, тобто дійсність не просто в її існуванні, а в її необхідності і можливості, таким чином виступаючи гносеологічним ідеалом. На думку М. Поповича, замисел Копніна близький до ідей книги «Структура наукових революцій» Т. Куна: «Поняття «ідея» в сенсі Копніна близьке поняттю «парадигма» в сенсі Куна» [12]. Проте Копнін, на відміну від останнього, не пов'язував структуротворчі принципи появи наукової теорії ані з культурним а ргіогі, ані з іншими стандартами, вважаючи, що ідея чи замисел теорії – це не стандарт чи схема, а основа конструкції, яка розгортається в теорію, не визначаючи її наперед.

У 1964 році під керівництвом Копніна у Москві виходить колективна монографія «Проблеми мислення в сучасній науці», а в 1965 – ще одна колективна монографія під керівництвом Копніна у Москві, яка мала назву «Логіка наукового дослідження». Авторськими колективами обох праць було окреслено в найзагальнішому плані основне коло науковців, з яких починалася загальновідома Київська школа філософії, яка в основу всього процесу філософського мислення поклала не боротьбу класів, не суспільні стосунки, не проблеми природознавства, а відношення «людина – світ». До авторського колективу книги входили: П. Копнін, А. Артюх, І. Бичко, Є. Жаріков, П. Йолон, В. Косолапов, С. Кримський, М. Попович, В. Черноволєнко. Спираючись на апарат сучасної формальної логіки, досягнення в галузі психології наукової творчості, широкий культурологічний матеріал, учені досліджували такі складові наукового пізнання, як наукова проблема, науковий факт, наукова ідея, наукова абстракція, система теоретичного знання, світогляд. Гносеологічний зміст цих пошуків виявився дотичним і до популярного тоді на Заході неопозитивізму. Проте, відмітною особливістю названої праці була спрямованість на вихід за межі власне «позитивістського» розгляду проблем пізнання, прагнення осмислити їх у більш широкому контексті питань філософської гуманістики. Отже, не випадково, що завершальною частиною книги стало співвіднесення наукової картини світу зі світоглядом, зміщення акценту філософування на пізнавальні й світоглядні можливості суб'єкта, пізнавальні та ціннісні регулятиви людської життєдіяльності [12].

У 1967 р П.В. Копнін бере участь в роботі III Міжнародного конгресу з логіки, методології та філософії науки в Амстердамі, з чого почалося постійне міжнародне співробітництво логіків і філософів колишнього СРСР, в тому числі українських. Того ж року П.В. Копнін здобуває перемогу на виборах в академіки АН України, а в наступному році стає директором Інституту філософії АН СРСР.

Загальновідомо, що співробітники очолюваного ним Інституту філософії АН України реалізували в своїх роботах широку, новаторську для того часу програму дослідження форм і принципів наукового пізнання на основі діалектичного переосмислення досягнень світової філософії та логіки науки, а також «вузлових» категорій наукового пізнання – проблема, ідея, гіпотеза, теорія, межі розвитку теорії, науковий пошук, рівні систематизації знань та інше. Дані дослідження давали змогу усунути протиставлення діалектики і формальної логіки, яке на той час мало надзвичайно велике значення, а також долали розрив між природознавством і матеріалістичною діалектикою [13].

Останню працю київського періоду «Вступ до марксистської гносеології» (1968), написану за мотивами курсу теорії пізнання для студентів Київського університету, П. В. Копнін починає з аналізу поняття світогляду, доводячи, що визначення світогляду як системи поглядів на світ в цілому втратив свою актуальність. Сучасний світогляд виступає одночасно методом, теорією пізнання і практичною дією. Надалі у даній книзі виявляється інтерес до Канта, котрий радянською догматикою вважався «суб'єктивним ідеалістом», не вартим уваги, та кантівської тематики (його розвідки про «розсудок» і «розум») і навіть інтуїтивістсько-ірраціоналістичної сфери: автор вписує центральну гносеологічну категорію істини у контекст «краси» і «свободи» [5, с. 1152], стверджуючи, що ідеї практично реалізуються людьми не тільки за допомогою матеріальних, але і за допомогою духовних засобів (волі, емоцій і т.д.): людина повинна мати рішучість діяти відповідно до ідеї; у формуванні цієї рішучості певна роль належить вірі в істинність ідеї, в необхідність дії відповідно до неї, в реальну можливість втілення ідеї в реальність. Віра виступає певною проміжною ланкою між знанням і практичною дією: вона – «знання, окрилене волею, почуттями і прагненнями людини, яке перейшло в переконання» [7, с. 76]. Проте перетворення ідеального об'єкта в явище об'єктивної реальності передбачає не лише віру: переживання явищ світу і їх відображень у свідомості людини – необхідний елемент творчої праці, в якій величезна роль належить мистецтву і прекрасному взагалі, яких треба пов'язувати не з певною формою

пізнання світу, а з особливим відношенням людини до світу, з переживанням його «в ім'я руху в майбутнє».

У 1968 р. вчений переїжджає до Москви, де очолює Інститут філософії АН СРСР. Відповідно, в Москві в 1969 році вийшла його остання прижиттєва книга «Філософські ідеї В. І. Леніна і логіка». Традиційно ототожнюючи філософію і світогляд у своїх попередніх працях, при розробці проблем діалектики як логіки філософ приходять до розуміння протиріччя між розумінням філософії як науки та філософії як світогляду, яке дослідник намагався вирішити у даній книзі через їх розрізнення. Копнін доводить, що філософія є наукою лише у якості філософського вчення про загальні закони розвитку (діалектика як логіка): «Коли з філософії береться знання і будується на його основі метод науково-теоретичного мислення, сама філософія стає наукою – діалектикою або логікою з великої літери. Тільки в якості логіки філософія – наука по предмету і методу, але діалектика як логіка не є особливою формою суспільної свідомості, що створює світогляд, усвідомлення людиною свого буття» [11, с. 27]. «Але якщо за методом вирішення поставлених перед нею завдань філософія є наукою, яка прагне дати об'єктивне, правдиве і достовірне знання, то зі свого предмета вона відмінна не тільки від інших наук, а й від науки взагалі» [там само, с. 26]. Натомість філософія як форма суспільної свідомості «має початок, який ріднить її з міфом (...) в тому сенсі, що вона ніколи не розлучається з людським відношенням до об'єктивного світу, його явищ і процесів. (...) Марксистсько-ленінська філософія є формою усвідомлення дійсності і, перш за все, людини в її зв'язку з навколишнім світом, причому ця дійсність береться не тільки з боку суцього, а й належного, цілей людства (...) Сама форма свідомості в філософії носить універсальний характер, ґрунтується не тільки на науковому знанні, але й на сукупності людського досвіду взагалі, включаючи всі інші форми свідомості: мистецтво, мораль і т. п.» [там само, с. 28-29]. Таким чином, філософія у вченні про загальні закони розвитку за своїм методом виступає як наука, логіка, однак за предметом – як світогляд. Предметом філософії як форми суспільної свідомості є насамперед людина в її світосприйнятті не лише суцього, а й належного, тобто того, чого немає, але що має бути відповідно до цілей людини, її цінностями.

Книга «Філософські ідеї В. І. Леніна і логіка» стала об'єктом серйозних дорікань філософської ортодоксії, яка вбачала в Копніні небезпечного ревізіоніста. У березні 1970 року було ініційовано обговорення цієї книги, яке переросло у серйозну дискусію. Протилежно очікуванням опонентів, ідеї П. В. Копніна отримали підтримку значної кількості відомих вчених-філософів, йому

вдалось відстояти свої позиції та зберегти статус директора всесоюзного академічного інституту.

Вважається, що життєва ситуація, у якій опинився філософ у Москві, і стала причиною його передчасної смерті 27 червня 1971 р. у віці 49 років. Поховали П. В. Копніна на Новодівичому кладовищі [6].

У 1973 році було видано твір П. В. Копніна під назвою «Діалектика як логіка і теорія пізнання: Досвід логіко-гносеологічного дослідження», яка являє собою другий том книги «Філософські ідеї В. І. Леніна і логіка». У 1974 р. світло побачив ще один том творів П. Копніна – «Гносеологічні і логічні основи науки». До теперішнього часу цей тритомник є найбільш повним виданням праць ученого. Велику роль в збереженні ідей П. Копніна в фокусі теоретичної рефлексії зіграв академік Владислав Лекторський, що видав в 1982 р збірку його робіт «Проблеми діалектики як логіки і теорії пізнання» [3, с. 15].

Розділ 2. Місце поняття «ідея» у філософських студіях Копніна

Однією з особливостей духовного виробництва є та обставина, що його продукти можуть бути відносно самостійними, в певному сенсі незалежними від того, хто їх виробляє і хто є їх носіями. Матеріалізуючись, втілюючись в мові (тексті), зроблених людиною речах, плоди духовного виробництва, з одного боку, підносять свого творця, а з іншого боку, протистоять йому як чужий, не залежний від нього світ. Ця особливість, наприклад, фіксується поняттями «опредметнення» і «відчуження» [11, с. 76-78]. Таке відчуження знання від його творця – це не просте опредметнення, а перетворення результатів пізнання в ідеологію, яка при певних соціальних умовах перевернуто тлумачить явища дійсності, нав'язує псевдонаукові ідеї іншим сферам суспільної діяльності. В результаті світ речей, який створений завдяки генію людини, протистоїть йому, панує над ним.

При осмисленні поступу науково-технічної революції постає ряд і більш приватних, професійних проблем, які вимагають зробити науку об'єктом пильного наукового аналізу.

Виходячи з відомого положення Ф. Енгельса про те, що діалектика є наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, а також лєнінського твердження, що діалектика, логіка і теорія пізнання суть одне і те ж, Копнін формулює своє розуміння предмета марксистської філософії як науки про співвідношення мислення та буття. При цьому в науковій філософії єдність мислення і буття не просто постулюється на основі самого значення слова «бути», а встановлюється по суті, оскільки мислення розглядається як форма відображення буття, в якій буття осмислюється і пізнається. Відображення природи у свідомості людини не є якимось застиглим станом чи мертвою копією дійсності, а процесом поглиблення в суть речей. Тому встановлення законів і принципів буття у філософії Копніна стає методом, логікою, а форми буття, після того як вони пізнані людиною, стають законами і формами мислення [9, с. 321].

Людина знаходиться в центрі філософії П. В. Копніна, і для неї і її практичної діяльності необхідно пізнання об'єктивного світу і тенденцій розвитку його явищ. Тому філософія прагне пізнати буття не тільки як суще, але і як належне – яким воно має бути в результаті практичної діяльності людини. Отже, суще осягається через належне, але саме належне ґрунтується на знанні об'єктивної реальності, законів її руху, особливо людського суспільства, оскільки суспільство – це «найвища і зріла форма розвитку, а знання вищого є вихідним моментом для розуміння нижчого» [7, с. 4].

Пізнавальний процес має прагматичний аспект, оскільки суб'єкт пізнання завжди схильний до конкретних світоглядних, ідеологічних установок певного суспільства. Відтак, коли окрема людина як суб'єкт пізнання робить відкриття, то, на думку Копніна, у діяльності цієї людини робить відкриття також все суспільство, до якого вона, як носій певних соціальних стосунків, належить. Відповідно, суб'єкт пізнання є історичною, родовою істотою, а не абстракцією «людини як такої». Тоді історичний характер має і об'єкт пізнання. Власне, об'єкт пізнання – це не вся об'єктивна реальність, а лише та її частина, яка залучена у сферу діяльності людини. Внаслідок цього протилежністю об'єкта пізнання виступає не свідомість, а суб'єкт, що перетворює речі і явища об'єктивної реальності в об'єкт своєї діяльності [11, 71-73]. В гносеології наявність протиріччя між суб'єктом і об'єктом є сутністю пізнавального процесу. Процедура вирішення цієї суперечності передбачає взаємодію чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного рівнів пізнання. В результаті взаємодії рівнів пізнання стає можливим повноцінне функціонування розуму і розсудку, спрямоване на формування не лише інформації про світ, а на генезис знання про світ у формі поняття, теорії [4].

Підсумком вирішення протиріччя між суб'єктом і об'єктом пізнання є філософська істина, яка своїм продовженням має перетворення природи і суспільного життя. Відтак істина у філософії – це не щось готове, застигле, а активне і постійне змінюване прагнення суб'єкта досягнути сутність пізнаваного об'єкта, який постійно змінюється. В результаті цього прагнення отримуємо знання, яке розкриває якусь зі сторін об'єкта та стає основою подальшого, глибшого його розуміння, що вимагає виходу за межі отриманого результату. Істина у такому розумінні є постійним процесом вирішення протиріччя між суб'єктом і об'єктом. У цьому процесі суб'єкт і об'єкт знаходяться не в абстрактній, а в конкретній тотожності, тому пізнання не роз'єднує їх, а пов'язує. Таким чином, суб'єкт і об'єкт взаємопокладають одне одного за допомогою істини, яка одночасно є і суб'єктивною, і об'єктивною: істина суб'єктивна, оскільки виникає в результаті людської діяльності, і в той же час об'єктивна, оскільки містить інформацію про сутність пізнаваного об'єкта.

Істина, втілюючись у теорії, постає ідеальним образом дійсності, знанням про той світ, який є предметним полем теорії. Але лише в самому знанні немає прагнення до його реалізації, оскільки людина пізнає не заради самого лише пізнання, а заради перетворення навколишнього світу за власними мірками. Відтак людина, пізнаючи дійсність, прагне створити такий світ, який їй видається потрібним. Перетворення знання в дійсність передбачає генезис ідеї, перехід теорії до ідеї. Ідея як форма мислення за своєю суттю представляє

стратегію перетворення знання у дійсність. В цьому сенсі ідея представляє єдність істини (створений теорією об'єкт) і плану втілення істини в дійсність.

Істина, щоб стати ідеєю, повинна отримати суб'єктивне забарвлення у вигляді цілей і прагнень суб'єкта. Але як тільки істина в формі ідеї отримала наліт суб'єктивності, вона тут же починає набувати статус об'єктивної реальності. У зв'язку з цим П.В. Копнін, модифікуючи Гегелівську думку, зауважує, що ідея – це «кінець знання і початок речі» [9, с. 242]. Слід мати на увазі, що ідея реалізується не тільки в практичній діяльності, але і в теоретичній. Реалізація ідеї в теоретичній діяльності сприяє перетворенню істини в систему. Істина постає не як окремий епізод в пізнавальному процесі, а як знання, яке знайшло своє місце в стратегії теоретичного освоєння дійсності, що передбачає не лише переконаність суб'єкта в істинності знання, яке несе в собі ідея, але і комплекс емоцій, бажань, почуттів, переживань, станів душі, які супроводжують опредмечування ідеї. Саме цей момент реалізації ідеї відрізняє людину від бездушної машини, автомата. Відтак людина не лише створює потрібну річ, а знаходиться в цьому процесі в стані натхнення, стимулом якого є прекрасне.

Досліджуючи етапи процесу пошуку істини, П. В. Копнін стверджує, що вихідним елементом наукового дослідження є факт, який визначається як форма людського знання, яка володіє деякою достовірністю, завдяки чому факти служать основою побудови теоретичної системи, її розвитку та доказу. Мета початку збирання фактів – це задоволення певної практичної потреби, яке становить проблему. Відтак початком наукового дослідження є постановка проблеми. Оскільки проблеми виростають з попередніх результатів пізнання як їх своєрідний логічний наслідок, робиться висновок, що сама проблема – це вже система різного знання, що включає в себе раніше встановлені факти, думки про можливість вирішення поставленої проблеми, саму її постановку. Ця система являє собою сукупність суджень, в центрі якої стоїть судження-питання. У цьому судженні-питанні і виражено те непізнане, яке необхідно перетворити в пізнане [8, с. 246-248].

При розгляді проблеми як початкового моменту наукового дослідження дослідник стикається з потребою систематизації наукового знання, яка необхідна в тій чи іншій мірі результатам наукового дослідження на будь-якому етапі його проведення. Систематизація знання є не простим підсумовуванням окремих понять, суджень, умовиводів, механічним приєднанням їх один до одного, а синтезом в його найвищій формі. Тому розуміння сутності систематизації наукового знання і його форм пов'язано з тлумаченням природи синтезу і його відношення до аналізу.

Об'єктивною основою аналітичного і синтетичного процесів в пізнанні, на думку Копніна, є наявність різноманіття форм руху матерії в їх істотній, внутрішній і необхідній єдності. Пізнання має відображати природу об'єктивного світу, що означає відобразити різноманітне в єдиному і єдине в різноманітному, звідки виростає необхідність розкладання і з'єднання в їх єдності. Тому аналіз і синтез носять творчий характер, їх результатами є рух нашого знання вперед [9, с. 243]. Не можна уявляти пізнавальний процес в такому вигляді: спочатку здійснюється аналіз (без синтезу), а потім на основі аналізу синтез. Зв'язок аналізу і синтезу органічний, внутрішній, оскільки здійснюючи аналітичний процес, водночас здійснюється і синтетичний. Тим самим, аналітично-синтетична діяльність – необхідний момент будь-якого процесу мислення.

Теорією називають велику область знання, що описує і пояснює сукупність явищ, даючи знання реальних підстав всіх висунутих положень і зводячи відкриті в досліджуваній галузі закони до єдиного об'єднуючого початку. Тяжіючи до емпіризму, Копнін вважає, що для того, щоб перетворитись у теорію, знання повинно досягти в своєму розвитку певного ступеня зрілості: теорія повинна включати в себе не лише опис відомої сукупності фактів, а й пояснення їх, розкриття закономірностей, яким вони підпорядковані. Причому положення про закономірності фактів об'єднані одним загальним початком, що відображає фундаментальну закономірність даного предмета та виконує основну синтезуючу функцію в теорії, пов'язуючи всі вхідні положення (і опису, і пояснення) в одне єдине ціле. Нарешті, для теорії обов'язковим є обґрунтування положень, які в неї входять.

Теорія є тією формою знання, яка може служити масштабом для оцінки зрілості всіх інших систем. Наукове дослідження з самого свого початку, тобто з постановки проблеми, виступає деяким прообразом теорії, зародком її. По суті, висуваючи наукову проблему, вчений будує своєрідну теоретичну систему – порожню теорію, в якій на місці об'єднуючого начала стоїть питання, відповідь на які необхідно шукати. Коли ця відповідь буде знайдена, система знання, що утворює проблему, стане науковою теорією [11, с. 231-248]. Але шлях до цього дуже довгий, і пролягає він через гіпотезу. Відтак, на думку Копніна, наступною формою розвитку наукового знання є гіпотеза.

Логічний аналіз гіпотези означає характеристику її як таку, що утворює систему знання, яка складається з суджень і умовиводів, різних за своїм характером. Перш за все в ній є достовірні судження, які і становлять її базу, фундамент. Будь-яке припущення тільки тоді має цінність, коли воно засноване на раніше встановлених фактах і закономірностях.

За своєю суттю гіпотеза включає в себе проблематичні судження, тобто судження, істинність або хибність яких ще не доведена, але ці проблематичні судження не повинні бути довільними припущеннями, їх ймовірність повинна бути обґрунтована попереднім раніше доведеним знанням. У зв'язку з цим виникає питання про істинність і хибність наукових гіпотез [8, с. 68-76].

Для Копніна не може бути ніякого сумніву в тому, що наукова гіпотеза виникає і розвивається з потреб досягнення об'єктивно-істинного знання про світ та надає об'єктивно-істинне знання про закономірності зовнішнього світу, зміст яких не залежить ні від людини, ні від людства. Як і будь-яка інша форма об'єктивно-істинного знання про навколишній світ, гіпотеза не є дзеркально-мертвим знімком з дійсності, а активно-творчим процесом відображення світу. Різниця між різними гіпотезами полягає лише в повноті охоплення предмету, в ступені точності його відображення [9, с. 185-187]. З метою розрізнення пізнавальної цінності різних видів гіпотез запроваджується поняття робочої гіпотези. Робочою гіпотезою зазвичай називають одне з перших пояснень явищ, які придатні для даного періоду часу як знаряддя подальшого дослідження предмета. Коли будується робоча гіпотеза, то головним є не правильність чи неправильність пояснення нею процесу, а що вона дає для подальшого аналізу цього процесу, як вона допоможе досліднику направити свою думку на більш детальне і глибоке вивчення предмета. Відтак робоча гіпотеза – це суто тимчасова побудова, яка задає цілеспрямованість процесу виявлення та опису явищ. Побудувавши таку гіпотезу, дослідник, спрямований дедукцією, шукає ті факти і явища, які повинні бути, якби зміст гіпотези відповідав дійсності. І якщо ці факти не виявляються, тоді дослідник будує нову робочу гіпотезу, причому не обов'язково лише одну [8, с. 75-76]. Різниця ж між робочою і реальною гіпотезами носить відносний характер. Відносність виявляється, зокрема, в тому, що в процесі пізнання одна переходить в іншу.

Гіпотези надають науковим пошукам стрункність і простоту, яких без їх допущення досягти важко. Нерідко під гіпотезою і досі розуміють не всю систему знання, що виникла для пояснення досліджуваного предмета, а лише один її дуже суттєвий момент – припущення; таким чином, поняття гіпотези звужують до судження-припущення. Вважаючи таке обмеження неправомірним, адже воно розглядає гіпотезу не як процес руху думки, а лише як її результат, П. В. Копнін доводить, що припущення сприяє розвитку пізнання тому, що воно дає можливість побудувати систему знання, яка приводить до нових результатів. Евристична цінність припущення полягає в тому, що в ньому пов'язано раніше відоме з невідомим, новим, шуканим.

Припущення в гіпотезі слід доводити, а ступінь його доказовості може бути різною. Наукова гіпотеза являє собою цілу систему положень, причому

одні з них є достовірними, а інші – ймовірними. Ймовірні положення знаходяться в певному логічному зв'язку з достовірними. З іншого боку, достовірність не виключає ймовірності [9, с. 235-237], тому ймовірне на основі доказу переходить в достовірне, а достовірне породжує ймовірне.

Відтак імовірність – не характеристика об'єктивного змісту судження, а оцінка ступеня його обґрунтованості, доказовості. Імовірність безпосередньо висловлює логічне відношення даного судження до інших міркувань, істинність яких встановлена. Зміна (збільшення або зменшення) ступеня ймовірності судження не означає ніяких змін в його об'єктивному змісті. Аналогічно помилковим є ототожнення достовірності з істинністю, а хибності з відсутністю ймовірності: достовірність і ймовірність характеризують не зміст знання, а ступінь, рівень його доказовості [10, с. 248].

Незалежно від того, як виникає гіпотеза, її висунення і обґрунтування пов'язане із застосуванням різних форм умовиводів, без яких неможливе узагальнення попереднього знання: аналогії, індукції в її різних видах, дедукції. У процесі становлення, обґрунтування і перевірки гіпотези застосовується не якийсь один тип умовиводи, а різні. Аналогія як виявлення подібності, зазвичай, надає початок, поштовх для висловлювання припущення. Оскільки гіпотеза ніколи не може ґрунтуватись на якомусь одному факті, стає очевидною роль індукції в гіпотезі, яка є шляхом висновування за аналогією. Процес подальшого обґрунтування, зміцнення гіпотези, переходу від однієї до іншої, від гіпотези до теорії немислимий без дедукції. Дедуктивна перевірка гіпотез необхідна тому, що аналогія і звичайна неповна індукція самі по собі не можуть надати достовірних висновків. Наявні також певні моменти у виникненні гіпотези, які досить важко пояснити, тому такі фактори позначаються як позалогічні. Одним з таких позалогічних факторів є здогадка; спочатку нова думка виступає в формі припущення, що висувається нерідко інтуїтивно; не останнє місце в процесі народження припущення займає і уява, яка, однак, в науковому дослідженні має свої межі: вона має сенс до тих пір, поки приводить до пізнання дійсних властивостей і закономірностей об'єктивного світу, а як тільки вона виходить за цю межу, то перестає бути уявою науковою. Відтак уява в науці виступає не самоціллю, а засобом досягнення і розвитку в пізнанні достовірної теорії.

У становленні, розвитку та доведенні гіпотез велика роль належить експерименту. За допомогою експерименту відбувається практичний доказ гіпотез. В процесі практичної діяльності взагалі, та експерименту як однієї з її форм зокрема, відбувається реалізація, об'єктивізація понять, ідей.

У процесі експериментування дослідник робить ту ж роботу, що при абстрагуванні, однак вивчення даного явища в «чистому» вигляді в

експерименті відрізняється від виокремлення закономірностей в абстракціях: у теоретичному мисленні закономірність очищається від випадковостей умоглядно, в експерименті – чуттєво-практично, предметно. При цьому експеримент завжди виникає на базі певної теоретичної побудови.

Будь-який експеримент виникає як матеріалізація гіпотези і виконує подвійну роль: 1) за допомогою експерименту доводяться або спростовуються раніше встановлені теоретичні положення; 2) експеримент може мати евристичне значення, стаючи першоджерелом нових теорій, гіпотез. Ці дві сторони в експерименті нерозривно пов'язані: доводячи знання, його в якійсь мірі розвивають, а розвиваючи – доводять. Але водночас експеримент як засіб доказу обмежений і відносний, адже виникає на основі досягнутого рівня техніки і наукових знань. Однак, джерелом розвитку знань є не лише експеримент, що підтвердив теоретичну побудову, а й експеримент, що дав негативний результат [11, с. 367-372].

Відомо, що не лише факти приводять до формулювання теорій, а й теорії в ході дослідження стають фактами. Перетворення теорії в факт означає доказ її достовірності. Але як правило це відбувається після того, як наука вже виявила обмеженість цих теорій і створила нову, більш досконалу.

Тут виявляються важливі гносеологічні закономірності. Теорія стає достовірною, коли вона по суті померла, тобто коли наука визнала її обмеженість, встановила межу розвитку і рушила далі. Подальший процес розвитку пізнання і практики, довівши достовірність теорії, встановлює і її обмеженість. Іншими словами, щоб довести достовірність теорії, треба вийти за її межі і створити нову, більш досконалу. Теорія, що розвивається, завжди містить в собі момент ймовірного, що може стати достовірним лише в подальшому ході пізнання.

Як було вже зазначено, знання існує не для себе, а для практики людей. Але для практичної реалізації знання має в своєму розвитку досягти певного ступеня зрілості, а саме стати не просто теорією, а науковою ідеєю.

Особливість ідеї як форми відображення дійсності полягає в тому, що вона відображає не річ або властивість як вони існують, а розвиток речей у всіх їх зв'язках і опосередкуваннях, тобто дійсність не просто в її існуванні, а в її необхідності і можливостях. Ідея схоплює тенденцію розвитку явищ дійсності, тому в ній відображено не тільки суще, але і належне.

Таким чином ідея виступає своєрідним гносеологічним ідеалом, до якого прагне людина в своєму русі пізнання. Адже завданням пізнання є досягнення знання, в якому б думка в своєму змісті зливалася з об'єктивністю. Ідея – це така форма мислення, де такий збіг досягається. Тому ідея виступає гносеологічним ідеалом в розвитку знання в якійсь галузі. У цьому сенсі, під

ідеями ми повинні розуміти такі результати пізнання, які визначають розвиток науки даного історичного часу.

Відтак ідея – це історично перехідний ідеал в пізнанні. Провідним у розвитку ідеї, як і будь-якої іншої форми людського пізнання, є протиріччя в її змісті між суб'єктивним і об'єктивним. Це протиріччя з кожним кроком її руху вирішується і виникає знову. Якщо ідея зупиниться в своєму розвитку, будучи проголошеною абсолютним ідеалом пізнання, вона загине як наукова ідея. Тому ідея зберігає себе як об'єктивно-істинну тільки безперервно розвиваючись; в цьому сенсі гносеологічний ідеал є відносним.

Ідея є синтезом знання окремих сторін предмета, інакше вона не буде ідеєю. Будучи своєрідним синтезом, ідея виконує синтезуючу функцію в розвитку наукового пізнання. На її основі відбувається сходження від абстрактного до конкретного. Цей процес є рухом думки від одного змісту до іншого, де деяка абстракція розвивається, збагачується новим змістом, охоплює інші сторони предмета. Множинність визначень в конкретному мисленні виникає не в результаті з'єднання різних абстракцій, а як розвиток певної однієї абстракції (наприклад, аксіоми – положення, прийнятого без доведення), яка в зародку містить в собі все багатство наступних визначень. Останні, досягаючи зрілості, отримують деяку відносну самостійність, незалежність, стирається їх походження з деякої початкової абстракції. Ця первісна абстракція, яка розвивається в процесі сходження від абстрактного до конкретного, служить початком становлення ідеї. Виникнення на її базі інших абстракцій і ідей означає формування і розвиток нової ідеї [7, с. 135-153].

Жодна, взята окремо абстракція, в тому числі і та, яка послужила вихідним моментом сходження, не складає ідеї. Ідея знаходиться в кожній з них, які не вичерпуючи ні в одній. Вони є лише моментами розвитку ідеї. Це не передбачає можливості її виділення з теорії, ізолювання і розгляду в якості чогось самостійного і зовнішнього по відношенню до системи знання, створеної на її основі, адже ідея існує в теорії і розкривається в ній. Нагадаю, що така характеристика ідеї була присутня вже у Гегеля.

Ідея, на думку Копніна, являє собою межу наукової теорії остільки, оскільки зміна ідей означає і зміну теорій, розвиток теорії пов'язано з розвитком ідеї. При вирішенні питання, до якої теорії відноситься те чи інше поняття, критерієм служить його відношення до ідеї, тобто з'ясовується, для розкриття якої ідеї воно виникло. Причому, поняття набуває свого значення в науці, коли воно виступає в системі з іншими як момент становлення і розвитку ідеї.

Оскільки всі поняття в науковій теорії пов'язані з ідеєю, підпорядковані їй і висловлюють різні її моменти, розкриття змісту ідеї не може бути здійсненим

у вигляді окремої дефініції, потрібна ціла сукупність визначень, які б її характеризували з різних сторін. Ідея розкривається в системі понять, визначень, оскільки вона є «поняттям понять». Найпершим і найзагальнішим її визначення є принцип, тому він і виступає вихідним в побудові і викладі наукової теорії. Якщо положення наукової теорії описати ієрархічно, то нижній кінець впирається в факти, а вірніше, в судження, їх реєстрацію і опис, а верхній – в принцип [11, с. 356-359]. Таким чином, принцип виступає верхньою межею узагальнення певної теорії.

Факти і принцип виступають двома крайніми полюсами в теорії, кожен з них необхідний для теорії, але ні в окремо, ні разом узяті вони не становлять її. Ідея, що розкривається в теорії і виступає конкретним в мисленні, є запереченням і того і іншого, але одночасно вона передбачає існування і фактів, і принципів. Принцип необхідний ідеї як одне з її визначень. Він виконує також певну синтезуючу функцію, оскільки є моментом ідеї, її одностороннім, гранично-абстрактним виразом.

На основі ідеї і виникають наукові методи. Будь-який науковий метод пізнання виникає лише на базі деякої системи знання, що має свій центр. Окремо взяті положення не може виконувати функції методу пізнання, бо на його основі не можна дати конкретний аналіз досліджуваного процесу. Розвиток методу пізнання означає не знаходження нових прикладів, ілюстрацій, що його підтверджують, а вдосконалення системи знання, яка розкриває його ідею. Сама ідея методу виражена в принципах і законах, з системи яких сліднують методологічні висновки. Ідеї в науці грають роль методу в поясненні явищ і в подальшому русі пізнання.

Відтак ідея на відміну від інших форм пізнання характеризується безпосереднім зв'язком з практичною дією. В ідеї знання досягає такого ступеня зрілості, що воно втілюється через матеріальну, практичну діяльність в життя, в реальність. Об'єкт становить об'єктивний зміст ідеї. Причому, в ідеї відображення об'єкта досягає надзвичайно об'єктивності і повноти, а на основі об'єктивно-істинного знання предмета, закономірностей його розвитку, відбувається його перетворення за допомогою матеріальної практичної діяльності. Ідея (через визначення можливого) показує суб'єкту недосконалість об'єкта і тим самим обґрунтовує теоретично необхідність його зміни. В результаті практичної взаємодії суб'єкта та об'єкта відбувається зміна останнього. Відтак об'єктивна реальність становить початок і кінець ідеї: спочатку ідея черпає свій зміст з об'єктивного світу, потім за допомогою практики цей зміст стає однією з конкретних форм об'єктивної реальності. Однак, поряд з цим завжди існує розбіжність між ідеєю і її практичною реалізацією: практика, з одного боку, не здатна повною мірою реалізувати

існуючі ідеї, а з іншого – вона завжди йде далі, даючи завжди нове в порівнянні з тим, що було в тих ідеях, з яких вона виходила. Це власне і робить практику основою пізнання, критерієм істинності, засобом здобуття людиною свободи як акту творчості.

Таким чином, ідея містить в собі кілька моментів, які виділяють її серед усіх інших форм знання: 1) в ній в концентрованому вигляді виражені досягнення наукового знання; 2) всередині себе вона містить прагнення до практичної реалізації, до свого матеріального втілення, утвердження себе; 3) ідея містить знання про саму себе, про шляхи і засоби своєї об'єктивізації, є планом дії суб'єкта [11, с. 360-366].

Враховуючи, що вказане розуміння П.В. Копніним місця та ролі ідеї в суспільно-історичній практиці пов'язане із поняттям «ідея» в філософії Гегеля, означимо відмінність їх тлумачення. У Гегеля ідея торує шлях до свободи визначенням необхідності внесення змін в соціальний устрій людського буття, зміни форми суспільної організації в процесі торування людством шляху до свободи. Для Копніна ідея визначає знання про шляхи і засоби своєї об'єктивізації, які людина має здійснити, керуючись нею як ідеалом, виходячи з царини необхідності в царину свobodного існування. У даному випадку вказана царина необхідності постає як об'єктивна дійсність, що протистоїть суб'єкту. Визначаючи науково-технічний прогрес як предметне поле такої об'єктивізації, він контекстуально формує ідеологію протиставлення людини і природи. Відтак, пропозиція Гегеля визначати рух до свободи через «абсолютну ідею», що діє в історії через суспільні організації, замінюється на ідею організації людиною сил природи, погоджуючись із тим, що головні питання соціального устрою людського буття вже вирішені у вигляді соціалістичного ладу і, відповідно, суспільство може самовизначатися як досконале.

Висновки

Вирішуючи завдання про поняття «ідея» як структурну одиницю форми мислення було встановлено наступне. Застосовуючи марксистське положення про те, що діалектика є наукою про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, а також ленінського твердження, що діалектика, логіка і теорія пізнання суть одне і те ж, Копнін формулює розуміння предмета марксистської філософії як співвідношення мислення та матерії. Мислення досягає об'єктивної істини тоді, коли збігається в своєму змісті з об'єктом, тільки внаслідок того, що саме рухається за законами об'єкта. Сам суб'єкт пізнання у розумінні Копніна є історичною, родовою істотою, а оскільки суб'єкт пізнання завжди схильний до конкретних світоглядних, ідеологічних установок певного суспільства, пізнавальний процес має практичний аспект: об'єкт пізнання – це не вся об'єктивна реальність, а лише та її частина, яка залучена у сферу діяльності людини. Внаслідок цього протилежністю об'єкта пізнання виступає не свідомість, а суб'єкт, що перетворює речі і явища об'єктивної реальності в предмет своєї діяльності.

В гносеології наявність протиріччя між суб'єктом і об'єктом, належним і наявним, є сутністю пізнавального процесу. Підсумком вирішення протиріччя між суб'єктом і об'єктом пізнання є істина, яка своїм продовженням має перетворення природи і суспільного життя. У Копніна істина, втілюючись у теорії, постає ідеальним образом дійсності, знанням про той світ, який є предметним полем теорії. Але лише в самому знанні немає прагнення до його реалізації. Перетворення знання в дійсність передбачає генезис ідеї, перехід теорії до ідеї. Ідея як форма мислення за своєю суттю представляє стратегію перетворення знання у дійсність, тому ідея передбачає єдність істини і плану її втілення. В історії філософії подібний підхід зустрічаємо в філософії Гегеля, до якої Копнін постійно звертається у своїх працях. В ідеї об'єктивне піднімається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, створений об'єктивно-істинний образ стає його внутрішньою потребою, тим, що він повинен внести в світ за допомогою своєї практичної діяльності. Водночас в ідеї цілі і прагнення людини набувають об'єктивного характеру як об'єктивно-істинні. Тому істина, щоб стати ідеєю, повинна отримати суб'єктивне забарвлення у вигляді цілей і прагнень суб'єкта. Але як тільки істина в формі ідеї отримала наліт суб'єктивності, вона тут же починає набувати статус об'єктивної реальності. У зв'язку з цим П.В. Копнін, модифікуючи Гегелівську думку, зауважує, що ідея – це «кінець знання і початок речі».

Вирішуючи завдання продемонструвати, що філософські студії Копніна є спробами виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму, було встановлено наступне. Зміни у духовному житті радянського суспільства, які отримали назву «хрущовської відлиги», як відомо, поклала доповідь М. С. Хрущова на XX з'їзді КПРС. Для подолання «сталінських деформацій» соціалізму пропонувалося «повернутися до Леніна». Були переглянуті основні ідеали. Частина представників покоління «шістдесятників» вбачала «важіль» подолання стандартів філософствування в уточненні поняття «діалектичний спосіб мислення». Тому спалах інтересу до діалектичного способу мислення серед філософів-марксистів є однією з відмінних рис філософської атмосфери кінця 50-х – початку 60-х років. Філософські студії П. В. Копіна репрезентують дану тенденцію.

Враховуючи, що розуміння П.В. Копніним місця та ролі ідеї в суспільно-історичній практиці пов'язане із поняттям «ідея» в філософії Гегеля, означимо відмінність їх тлумачення. У Гегеля ідея торує шлях до свободи визначенням необхідності внесення змін в соціальній устрій людського буття, зміни форми суспільної організації в процесі торування людством шляху до свободи. Для Копніна ідея визначає знання про шляхи і засоби своєї об'єктивізації, які людина має здійснити, керуючись нею як ідеалом, виходячи з царини необхідності в царину свобідного існування. У даному випадку вказана царина необхідності постає як об'єктивна дійсність, що протистоїть суб'єкту. Визначаючи науково-технічний прогрес як предметне поле такої об'єктивізації, він контекстуально формує ідеологію протиставлення людини і природи. Відтак, пропозиція Гегеля визначати рух до свободи через «абсолютну ідею», що діє в історії через суспільні організації, замінюється на ідею організації людиною сил природи, погоджуючись із тим, що головні питання соціального устрою людського буття вже вирішені у вигляді соціалістичного ладу і, відповідно, суспільство може самовизначатися як досконале.

Використана література:

1. Башкалова В.А. Павел Васильевич Копнин. (1922-1971) \ Балашова В. А. \ \ Философия науки. Хрестоматия. - М. : Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005. – с. 572-573
2. Гирасимов И. Г. От Института философии АН СССР \ И. Г. Герасимов \ \ П. В. Копнин. Гносеологические и логические основы науки. – М., «Мысль», 1974. – с. 3-8
3. Кононов И. Ф. Идеи П. В. Копнина в контексте современных методологических проблем украинской социологии \ Кононов И. Ф. \ \ Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – Вип. 37. – Харків, 2016. – с. 13 – 26
4. Конверский А. М. Логика познавательного процесса (К 50-летию публикации монографии П.В. Копнина «Введение в марксистскую гносеологию») // Вопросы философии. 2017. № 3 [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1594&Itemid=52
5. Копнін П.В. \ \ Історія філософії. Словник [за заг. ред. В.І. Ярошевця]. — К.: Знання України, 2006. — с. 1154-1158
6. Копнін П. В. \ Незабутні постаті \ \ [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк ; Ред. кол.: В.В. Скопенко, О.В. Третяк, Л.В. Губерський, О.К. Закусило, В.І. Андрейцев, В.Ф. Колесник, В.В. Різун та ін.]. – Київ: Світ Успіху, 2005. – С. 385
7. Копнин П. В. Введение в марксистскую гносеологию \ П.В. Копнин \ \ АН УССР. Ин-т философии. – К.: Наукова думка, 1966. – 288 с.
8. Копнин П. В. Гипотеза и познание действительности \ Копнин П. В. – К.: Госполитиздат, 1962. – 182 с.
9. Копнин П. В. Диалектика как логика \ Копнин П.В. – К.: Госполитиздат УССР, 1961. – 568 с.
10. Копнин П. В. Логические основы науки \ Копнин П. В. \ \ АН УССР, Ин-т философии. – К.: Наук. думка, 1968. – 283 с.
11. Копнин П. В. Философские идеи Ленина и логика \ Копнин П. В. – М.: «Наука», 1969. – 484 с.
12. Попович М. В. П. В. Копнин: человек и философ / Мирослав Владимирович Попович // Философия не кончается... Из истории отечественной философии. XX век. В 2-х кн. / Под ред. В. А. Лекторского. Кн.2. 60 – 80-е гг. – М.: РОСПЭН, 1998. – 768 с.

[Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://texts.news/filosofii-istoriya-knigi/filosofiyakonchaetsya-istorii-otechestvennoy496.html>

13. В. Г. Табачковский. Павел Копнин в восприятии младшей генерации украинских философов-шестидесятников / В. Г. Табачковский // *Философия не кончается... Из истории отечественной философии. XX век. В 2-х кн. / Под ред. В. А. Лекторского. Кн.2. 60 – 80-е гг. – М.: РОСПЭН, 1998. – 768 с.* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://texts.news/uchebniki-istoriya-filosofii/tabachkovskiy-pavel-kopnin-vospriyatii-31729.html>
14. Шинкарук В. И. «Хрущевская оттепель». Новые тенденции в исследованиях института философии АН Украины в 60-х годах / В. И. Шинкарук // *Философия не кончается... Из истории отечественной философии. XX век. В 2-х кн. / Под ред. В. А. Лекторского. Кн.2. 60 – 80-е гг. – М.: РОСПЭН, 1998. – 768 с.* [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://texts.news/uchebniki-istoriya-filosofii/shinkaruk-hrushevskaya-ottepel-novyie-31727.html>

Анотація

Актуальність. Відомий вплив філософських студій В. П. Копніна на поступ київської філософської школи та філософської думки в Україні сьогодні вимагає аналізу незаангажованого традиціями та стилем марксистського способу філософування. Таке завдання має здійснюватися новим поколінням філософів, сформованим у межах постмарксистського періоду.

Також треба зазначити, що орієнтація студій П. В. Копніна на дослідження процесу наукового дослідження вважається і сьогодні актуальним. Ця актуальність полягає також в тому, що практично всі проблеми, які освітлюються Копніним, у свій час отримали принципово нового звучання у порівнянні з трактуваннями в тогочасній літературі.

Мета дослідження: прояснити значення поняття «ідея» у філософських студіях П. В. Копніна.

Завдання:

1. Дослідити поняття «ідея» як структурну одиницю мислення;
2. Продемонструвати, що філософські студії Копніна є спробами виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму.

Методи дослідження: Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методи: історичної реконструкції, порівняльного аналізу, контекст аналізу, реконструюючої рефлексії (С. В. Руденко).

Загальна характеристика роботи. Об'єктом даного дослідження є філософські студії П. В. Копніна, предметом – поняття «ідея». Робочою гіпотезою розвідки є наступна думка: філософські студії П. В. Копніна є спробами виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму.

Щодо дослідженості даної теми варто зазначити наступне. У період перебудови, а потім під час катастрофи соціалізму в СРСР і становлення капіталізму в колишніх радянських республіках, ідеї П. В. Копніна виявилися на периферії наукової уваги. Лише в останні 10-15 років можна спостерігати поступове зростання інтересу до них. В університетах, де працював вчений, починають проводитись конференції та видаватись статті, присвячені спадщині даного філософа (І. Ф. Кононов, А. М. Конверського, А. Н. Лой, А. М. Попович,

В. Г. Табачковський, В. І Шинкарук, В. А. Лекторський та ін.). У Росії видана книга про Копніна, підготовлена за редакцією директора Інституту філософії НАН України академіка М. Поповича. Також праці Павла Васильовича Копніна привертають увагу китайських дослідників (Лі Шанде).

Досліджуючи філософські студії П. В. Копніна як спроби виправдати марксистське тлумачення соціальних процесів в умовах поширення критики сталінізму було виявлено наступне. Вирішуючи завдання відновити авторитет філософських засад побудови соціалістичного суспільства в СРСР після відкритої критики практики його створення за часів культу особистості Сталіна П. В. Копнін, очоливши філософський факультет КДУ ім. Т. Шевченка, започатковує нову традицію філософування, яка орієнтується на визначення наукових засад ставлення людини до дійсності.

Пропозиція розглядати науково-технічний прогрес як зв'язок людини з природою, а не з її суспільною організацією, дозволила витлумачити наукову ідею як врахування людиною законів, що презентуються описами повторюваних у явищах взаємозв'язків, при перетворенні суцього на належне. Осягаючи суще через належне, ідея як форма мислення за своєю суттю представляє стратегію перетворення знання у дійсність. Тобто ідея у Копніна постає умовою руху людини, суспільства до «дійсної історії» (за К. Марксом), яка дозволяє визначати людське існування за допомогою поняття «свобода». Тим самим пропозиція Гегеля визначати рух до свободи через «абсолютну ідею», що діє в історії через суспільні організації, замінюється на ідею організації людиною сил природи. Відповідно, суспільство може самовизначатися як досконале («ідеальне», «комунізм»).